

عوامل اثرگذار فقر شهری در راستای ارتقا سیاست امنیت اجتماعی در کلانشهر تهران

جواد وکیلی، آزاده اربابی سبزواری*، طوبی امیرعضدی

دانشجوی دکتری تخصصی رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران.
* نویسنده مسئول، دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران. رایانامه: aarbaby@yahoo.com

دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران

چکیده

شهر تهران، شهر نابرابری‌هاست. فقر و ثروت هر دو در آن به شکل سرسام‌آوری رشد کرده است. فقر در شهر تهران، باید بر اساس سیاست‌گذاری‌های صحیح‌طور کامل ریشه در سیاست‌های اقتصادی ضعیف دولت نداشته است، بلکه بخشی از آن در اثر سیاست‌های نادرست شهری ایجاد شده است. سیاست‌های ضعیف جمعیتی بخصوص در امر مهاجرت و حاشیه‌نشینی افسارگسیخته، گسترش روزافزون سکونتگاه‌های غیررسمی و عدم کنترل و مدیریت بهینه گروه‌های آسیب‌دیده اجتماعی در سطح شهر مهم‌ترین ضعف‌های برنامه‌ریزی نهادهای شهری در این زمینه بوده است که باعث گسترش افسارگسیخته فقر در شهر شده است. پژوهش حاضر به بررسی عوامل اثرگذار فقر شهری در راستای ارتقا امنیت اجتماعی می‌باشد که روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی است با رتبه‌بندی معیارهای فقر شهری و پهنه‌بندی آنها در سطح کلانشهر تهران می‌باشد. همچنین بررسی استراتژی مطلوب برای بازتولید امنیت اجتماعی در سطح مناطق مورد مطالعه تهران با تأکید بر شاخص‌های فقر شهری را نیز از اهداف این تحقیق است. در آخر با تحلیل و رتبه‌بندی معیارها با مدل ANP و وزن‌های به‌دست‌آمده و سپس پهنه‌بندی عوامل در معیارهای مورد مشخص گردید که از نظر کیفیت مناطق ۱، ۳ و ۲ شاخص مطلوب و مناطق ۱۶، ۱۷، ۱۸ و ۱۹ شاخص‌های نامطلوب برخوردار می‌باشند. نتیجه کلی و نهایی حاصل از برآیند اطلاعات و آمار حاصله از نتایج تحقیق و تحلیل نهایی جایگاه تمام مناطق شهر تهران از نظر فقر شهری به دست آمد که تمامی معیارها در مناطق ۲۲ گانه تهران است نشان داده که منطقه ۱ شهر تهران بهترین حالت را از لحاظ فقر شهری داشته و پس از آن منطقه ۲ و سپس منطقه ۲۲ شهر تهران قرار می‌گیرند. ضعیف‌ترین مناطق شهر تهران نیز به ترتیب منطقه ۱۸ (ضعیف‌ترین) منطقه ۱۹ و منطقه ۱۷ می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: فقر شهری، سیاست امنیت اجتماعی، کلانشهر تهران.

استناد: وکیلی، جواد؛ اربابی سبزواری، آزاده؛ امیرعضدی، طوبی (۱۴۰۳). عوامل اثرگذار فقر شهری در راستای ارتقا سیاست امنیت اجتماعی در کلانشهر تهران. *سیاستگذاری شهری و منطقه‌ای*، ۳(۱۰)، ۱-۱۱.

رشد شتابان و بی‌برنامه شهرگرایی و شهرنشینی مشکلات عمده‌ای را به وجود آورده است که مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به فقر شهر اشاره کرد (Moradi, 2022). به‌گونه‌ای که طبق گزارش‌های مرکز سکونتگاه‌های انسانی ملل متحد در ۳۰ سال آینده، شهرها مهم‌ترین مراکز و کانون‌های رشد جمعیت جهان خواهند بود (Hosseini, 2015). یکی از دلایل بروز مسائل ناشی از شهرنشینی و شهرگرایی کم‌توجهی یا بی‌توجهی به آثار عدالت فضایی در کشورها است. مناطق فقیر شهری در ابعاد اجتماعی - اقتصادی و کالبدی دارای شاخص‌هایی هستند که این مناطق را نسبت با سایر مناطق شهری دچار رکود و انزوا می‌سازد و به نوعی به شکل سکونتگاه‌های غیر رسمی نمود عینی می‌یابد (Kalantari, 2015). فقر پدیده‌ی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که از نبود حداقل‌های نیاز انسانی یا ناتوانی در تأمین آن ناشی می‌شود و در حقیقت، نتیجه نابرابری اجتماعی و اقتصادی است که ساختار فضایی نواحی مختلف شهر را دارای تضادهای بارز و آشکاری می‌کند؛ نتیجتاً این تضادها باعث شکلگیری نابرابری در توزیع فضایی امکانات در سطح شهر شده و به نابرابری فضایی می‌انجامد (Movahed, 2019). از سال ۲۰۰۸ نیمی از جمعیت دنیا در مناطق شهری زندگی می‌کنند. یکی از جنبه‌های مهم این تغییرات، افزایش جمعیت فقیر شهری است که بخش زیادی از آنها در کشورهای درحال توسعه ساکن هستند. با گسترش این پدیده ما با فرایند "شهری شدن فقر" روبرو هستیم. این امر خود باعث افزایش دغدغه محققان اجتماعی شده است که نتیجه آن تولید دانش فقر شهری است. در طول ۴۰ سال گذشته در ایران نیز تلاش‌های مستمری برای شناخت علل، فرایند، پیامدها و اندازه‌گیری فقر شهری صورت گرفته‌است. (Sharepour, 2020).

امروزه کاهش امنیت اجتماعی شهرها، از نتایج رشد بی‌رویه شهر و بی‌هویت ماندن در آن است. رویکردهای جدید طراحی محیطی نیز بر این نکته تأکید دارند که با توجه به ساختار کالبدی فضاها شهری و تدوین و اعمال ضوابط ویژه در آن‌ها، می‌توان به میزان گسترده‌ای از ارتکاب جرائم شهری جلوگیری کرد و «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی» را می‌توان برای کاهش یا جلوگیری از جرائم و بهسازی کیفیت زندگی دانست (Alavi, 2018). کلانشهر تهران امروزه به‌عنوان اولین شهر پرجمعیت در سال ۱۴۰۱ می‌باشد که دچار شهرنشینی و شهرگرایی سریع شده است و این خود باعث کمبود خدمات و دسترسی امکانات به شهروندان بوده و نمود عینی فقر را می‌توان در مناطق کلان شهر تهران مشاهده کرد. اقتصاد ضعیف (اشتغال کاذب؛ مثل: خریدوفروش مواد مخدر، و مشروبات الکلی، نرخ بیکاری، مشارکت اقتصادی، اشتغال زنان، بار تکفل مواجه شد) و عوامل اجتماعی - فرهنگی: (سطح سواد پایین، نرخ اشتغال به تحصیل، بار جمعیتی، نسبت جوانی جمعیت، نسبت باسوادی، متوسط بعد خانوار و عدم توانمندسازی و مشارکت ساکنین در بهبود وضعیت محله خود) و عوامل کالبدی (تراکم مسکونی، سرانه مسکونی، قدمت ابنیه، کیفیت ابنیه) بنابراین با توجه به مطالب بیان شده بررسی معیارهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی که دارای زیر معیارهای خاص خود می‌باشد در راستای کاهش جرائم شهری و نیز افزایش امنیت اجتماعی هدف اصلی این تحقیق می‌باشد و سؤالی که می‌تواند به‌طور کلی مطرح باشد آیا با بررسی معیارهای اثرگذار فرق می‌توان به افزایش میزان امنیت اجتماعی دست یافت.

مروری بر پیشینه تحقیق

است که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه می‌باشد. بنابراین معنای Securus امنیت از ریشه لاتین یا احساس آرامش و اطمینان (Eskandari, 2015) لغوی امنیت، رهایی از تشویش، اضطراب، ترس خاطر است. احساس آرامش و اطمینان از عدم تعرض به جان، مال، کار و سایر حقوق انسان است. این ارزش انحصاری، یکی از ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی است. فرهنگ لغت لاروس امنیت را چنین تعریف می‌کند:

«اعتماد، آرامش روحی و روانی است. تفکری که بر اساس آن خطر، ترس، وحشت و خسران بی‌معنا می‌شود. فقدان مخاطرات.» همچنین، امنیت دارای دو عنصر اساسی تهدید و فرصت است و برقراری امنیت منوط به رهایی نسبی از تهدید و بهره‌گیری بهینه از فرصت‌هاست. به این ترتیب تحقق امنیت از یک سو منوط به مقابله با مخاطرات است و از سوی دیگر پیامد برخورداری از امکانات و بهبود شرایط و سامانه زندگی.

جدول ۱- ابعاد امنیت

ابعاد	امنیت
مقابله با مخاطرات	حفظ زندگی
کسب فرصت‌ها	ارتقای سطح زندگی

منبع: (نگارنده).

امنیت به معنای حفظ جان و مال در زمره حقوق فردی و اجتماعی افراد در سطح داخلی و بین‌المللی، از دیرباز توجه همگان را به خود معطوف داشته است. واژه امنیت از این منظر وضوح بسیاری دارد. معنای این واژه از بعد ایجابی عبارت است از: فراهم نمودن زمینه‌ها و امکانات لازم به منظور گسترش نوعی روحیه آرامش و اطمینان‌بخش برای شهروندان؛ و در بعد سلبی عبارت است: فقدان هرگونه تهدید جانی، مالی و روحی از سوی محیط‌های داخلی و خارجی.

جدول ۲- انواع امنیت

انواع	
اجتماعی	باری، امنیت اجتماعی را «قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگی، مذهب، هویت و عرف ملی با شرایط قابل قبولی از تحول» می‌داند. در واقع او، امنیت اجتماعی را به حفظ ارزش‌ها و هویت گروهی تقلیل می‌دهد و مقصود از آن را، چگونگی حفظ و دفاع از ارزش‌ها و هویت‌ها می‌داند. منابع اصلی برای تأمین امنیت اجتماعی؛ شامل: هنجارهای اجتماعی یا ابزار کنترل درونی، دوست یا ابزار کنترل بیرونی و گروه‌های هویتی است. امنیت اجتماعی یکی از شاخص‌های اساسی رفاه اجتماعی است که می‌توان آن را در یک شبکه علت و معلولی، مورد بررسی و ارزیابی قرار داد؛ بدین لحاظ، امنیت اجتماعی، به توانایی جامعه برای حفظ ویژگی‌های اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدات واقعی یا احتمالی مربوط است.
سیاسی	امنیت سیاسی ناظر بر ثبات سازمانی دولت‌ها، سیستم‌های حکومتی و ایدئولوژی‌هایی است که به آن‌ها مشروعیت می‌دهد. البته بدیهی است که تضمین امنیت سیاسی و استواری نهاد قدرت و حکومت اصولاً با رضایت و خواست شهروندان میسر است؛ از این رو می‌توان گفت امنیت سیاسی تأمین حقوق مدنی یک جامعه در بعد سیاسی آن می‌باشد؛ به عبارت دیگر، امنیت سیاسی به معنای تأمین آرامش و طمأنینه توسط حکومت برای شهروندان از راه تضمین حقوق سیاسی آنان در مشارکت جهت تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی آن می‌باشد. روشن است که چنین امنیتی هرگز در حکومت‌های استبدادی و جائر تأمین نخواهد شد. در حقیقت بین امنیت سیاسی و میزان استبدادی بودن نظام‌های سیاسی، رابطه معکوسی وجود دارد. امنیت در تجربه دولت اسلامی به دو شکل ایجابی (ایجاد فضای مبتنی بر رضایتمندی نظیر حکومت نبوی و علوی) و سلبی (کاربرد زور جهت دفع تهدیدها مانند جنگ جمل و صفین و نهروان و غزوات پیامبر) مدنظر بوده است.
اقتصادی	به معنای ایجاد آن چنان نظامی در اجزا و بخش‌های مختلف اقتصادی جامعه است که افراد را از احساس خطر، نسبت به کمبود و فقدان لوازم و امکانات اساسی مورد نیاز خود مصون دارد. نمونه بارز تعریف مفهومی این بعد امنیت، بازار و بانک است. وسیله اصلی ارتباطی در این دو نوع واحد، پول است؛ یعنی در بازار و بانک، ثروت مادی و پول ذخیره شده و روابط غالب بین کنشگران، از نوع روابط مبادله‌ای، باید در محیطی امن صورت گیرد. وجود امنیت را در این بعد، با شاخص‌هایی نظیر: سرمایه‌گذاری‌ها، توزیع عادلانه ثروت، استفاده از امکانات

انواع	
	به طور یکسان، مبارزه با مفاسد اقتصادی و اداری، اختلاس، ارتشا، کاهش عوارض مختلف دولتی و تعرفه‌های معقول و غیرضروری و ثبات بازار مشخص می‌سازند.
فرهنگی	امنیت فرهنگی ظرفیت یک جامعه برای حفاظت از ویژگی‌های خاص خود در مقابل تغییر شرایط و تهدیدات مادی و معنوی است. امنیت فرهنگی را از منظر فقه می‌توان به این صورت تعریف کرد: مکلفین (افراد، نظام اسلامی و عموم مسلمین) با انجام‌دادن یا انجام‌ندادن تکالیفی مانند تقید به آداب شرعی نظیر حجاب و تعظیم شعائر اسلامی، و تحریم محرماتی چون ارتداد، کتب ضاله و بدعت، برای خود مصونیتی تولید می‌کند تا از آسیب، تعرض و تهدیدهایی همچون استحاله دین و ارزش‌های دینی، بسط مفاسد اخلاقی و اجتماعی در امان بماند تا به وضعیت فرهنگی مطلوب و معرف در اسلام دست یابد و با وضعیت موجود را حفظ نماید.

(مأخذ: delavar,2011)

امنیت اجتماعی

در رویکرد سنتی «امنیت اجتماعی» یا مفهوم حفظ و ایفای زندگی مطرح می‌شود. یعنی باید زندگی اعضای جامعه حفظ شود و بدین سبب نیازمند حذف یا حداقل کاهش عواملی هستیم که حفظ و بقای زندگی را تهدید و روند استمرار حیات را مختل می‌کند (Aroe,1996). در رویکرد مدرن «امنیت اجتماعی» به معنای احساس آرامش و اطمینان خاطر و فقدان اضطراب و ترس است (kindeez,2008) امنیت اجتماعی آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه موظف است برای اعضای خود فراهم نماید (Saeidi,2015) به‌طور کلی در رویکرد سنتی، امنیت اجتماعی به بقای اعضای جامعه توجه دارد و آن دسته از عوامل فیزیکی، مادی که بقای جامعه را تهدید می‌کند به‌عنوان تهدیدی برای امنیت اجتماعی تلقی شده، از طریق اعمال زور و قدرت در جهت مقابل با آن اقدام می‌شود. در رویکرد مدرن، امنیت اجتماعی به نوع بقای اعضای جامعه توجه دارد و عوامل معنوی، فرهنگی که موجب آسیب‌پذیری شیوه‌های گوناگون زندگی می‌شود به منزله تهدید اجتماعی خواهد بود (Eskandari,2006).

مفهوم فقر

در تعریف فقر اختلاف نظر اساسی بین محققان وجود دارد که منشأ این اختلاف مبتنی بر، نوع نگرش آن‌ها نسبت به مسئله فقر است. اقتصاددانان بیشتر به زمینه ظهور و نتایج فقر توجه نموده و به‌ندرت به تحلیل اجتماعی پرداختند. در ادبیات جامعه‌شناسی معمولاً دو مفهوم فقر و نابرابری در کنار یکدیگر به کار می‌روند. این دو مفهوم با اینکه از حیث معنی، مستقل از همدیگر هستند، اما به نظر می‌رسد، کاربرد مستقل ندارند؛ زیرا از یک سو فقر متأثر از نابرابری در درآمد است و از سوی دیگر نابرابری اقتصادی هم مؤید وجود فقر است. از آنجاکه مسائل و مشکلات اجتماعی در عین ارتباط با فقر از آن جدا هستند، مفهوم فقر را باید از انواع مشکلات اجتماعی و اقتصادی که با آن پیوستگی دارند، نیز مستقل در نظر گرفت؛ لذا مترادف شمردن مفهوم فقر با دیگر صورت‌های مسائل اجتماعی، به فهم مشکل فقر کمک نخواهد کرد.

رویکردهای اساسی فقر

رویکرد فقر در آمدی: این رویکرد تک‌ساختی و تک‌بعدی است و فقط بر حسب در آمد یا مصرف اندازه‌گیری می‌شود. رویکرد غالب در ایران در محاسبه فقر این رویکرد است. در این رویکرد دستیابی به سطح درآمدی معین، دسترسی به خدمات و کالاهای موردنیاز را تضمین می‌کند. در این رویکرد فرض اساسی این است که افراد نیازهای خود را از بازارهای کالا و خدمات تأمین می‌کنند. پرداخت انتقالی از سوی دولت برای کسانی است که به دلایلی نمی‌توانند نیازهای خود را از منابع ذکر شده تأمین کنند (Mahmoudi,2011).

رویکرد فقر قابلیت: این رویکرد، فقر را بر اساس شاخص‌های انسانی و اجتماعی ارزیابی می‌کند. توجه اصلی در این رویکرد معطوف به ارتقای ظرفیت‌های انسانی و کسب توانایی‌های ادارهٔ یک زندگی شرافتمندانه است؛ از این رو علاوه بر تأکید بر دسترسی به تغذیهٔ کافی و مسکن مناسب، توانایی دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و حفظ عزت‌نفس مورد توجه است. در این رویکرد تأمین قابلیت‌های اساسی نه تنها هدف است؛ بلکه وسیله‌ای است برای تأمین سایر نیازهای زندگی. ضروریات زندگی علاوه بر کالاهای مادی شامل آزادی سیاسی، امنیت فردی و مشارکت در حیات اجتماعی نیز می‌شود (Talebi, 2009).

رویکرد طرد اجتماعی: مفاهیم و تحلیل‌های طرد اجتماعی بر این فرض اساسی استوار است که رفاه اجتماعی و اقتصادی قوام‌بخش و تشکیل‌دهندهٔ حقوق مردم است. طرد اجتماعی مفهومی است که در چارچوب‌هایی توسعه و تکامل یافته است که در آن حقوق اساسی حیات تأمین می‌شود؛ در آن گرسنگی، بیماری‌های واگیردار و مرگ‌ومیر کودکان محدود شده است. این رویکرد در بستر شهرنشینی پر شتاب، با تضعیف روابط خانوادگی و به‌موازات آن تقویت کار به‌عنوان بردار اصلی ارتباط اجتماعی و هویت اجتماعی و نیز وسیلهٔ اصلی دسترسی به ابزار حیات و بقای توسعه یافته است (Raghfar, 2016).

سیاست‌گذاری‌های عمومی و همچنین محاسبات تکنیکی و داده‌های غلط مبتنی بر تحلیل‌های نظری نادرست، از مهم‌ترین عواملی است که فرایند سیاست‌گذاری عمومی در کشورهای در حال توسعه را با ناکارآمدی مواجه می‌کند؛ درست به همین دلیل است که هر گونه کژتابی در تبیین و مفهوم‌سازی فقر و نابرابری و شیوه‌های اندازه‌گیری آن‌ها، موجب می‌شود که سیاست‌گذاری در این حوزه فقر شهری فاقد بهره‌وری و اثرگذاری لازم باشد.

پیشینه تحقیق

Zhohan raberk (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با موضوع نقش پیشرفت مالی در کاهش فقر در شهرها" بررسی می‌کند که آیا توسعه مالی به کاهش فقر منجر می‌شود یا خیر. جداکردن توسعه مالی به چهار دسته و استفاده از داده‌های جدید در دسترس در این مقاله مشخص می‌کند که هم عمق مالی و هم دسترسی فیزیکی بیشتر در کاهش نسبت افراد زیر خط فقر مفید است. با استفاده از روش‌های جایگزین بی‌ثباتی مالی، نتایج نیز یافته‌های موجود را به چالش می‌کشد چرا که این رویکرد احتمال دارد بروز فقر را افزایش می‌دهد.

Atan elvison (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان "آیا ما فقر شهری را کم‌ارزش‌گزار می‌کنیم" این مقاله با نشان دادن مقیاس تعصب مرتبط با روش‌های معمول در اندازه‌گیری فقر شهری در مراحل مختلف تولید تخمین فقر، به ادبیات موجود کمک می‌کند. این تجزیه و تحلیل از نمونه‌های منتخب در ادبیات همراه با تجزیه و تحلیل جدید داده‌ها از نظرسنجی‌های جمعیت‌شناختی و بهداشت و نظرسنجی درآمد و هزینه خانوار استفاده می‌کند. این مقاله همچنین توصیه‌هایی در مورد چگونگی رفع هر یک از این مشکلات برای بهبود اندازه‌گیری فقر شهری ارائه می‌دهد.

Marko kuroz (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با موضوع "تأثیر تغییرات جمعیت‌شناختی بر رشد اقتصادی و فقر". مکانیزم‌های اصلی را که از طریق آن تغییرات جمعیت‌شناختی ممکن است نتایج اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد، نشان می‌دهد و ارتباط بین تغییرات در سهم جمعیت کارآزموده با رشد سرانه و میزان فقر را ارزیابی می‌کند. افزایش جمعیت سهمیه‌کاری و کاهش میزان وابستگی به کودکان با افزایش رشد تولید ناخالص داخلی در سرانه ارتباط دارد و اثرات مثبت آن بر کاهش فقر نیز دارد.

leezhao (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با موضوع "کنترل توپوگرافی طبیعی بر روی توزیع فضایی مناطق فقیرنشین در چین" این پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی با استفاده از توپوگرافی طبیعی در دسترس بودن زمین و دسترسی منطقه‌ای را تعیین می‌کند و بر اساس داده‌های مدل ارتفاع دیجیتال (DEM) و روش تجزیه و تحلیل فضایی علوم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، این مطالعه با استفاده از شهرستان‌های فقیر در چین به با در نظر گرفتن محیط توپوگرافی طبیعی،

عوامل تأثیرگذار توزیع فضایی ثروت شهرستان را کشف می‌نماید. شاخص‌های شیب، امداد زمین، طول رودخانه و تراکم رودخانه به محاسبه می‌شود رابطه فضایی بین توزیع ثروت شهرستان‌ها و توپوگرافی طبیعی است. وضعیت. نتایج نشان می‌دهد که شهرستان‌های فقر فقرزده چین عمدتاً در گرادیان دوم واقع شده‌اند زمین‌های سه گرادیان در کشور و به‌ویژه در فلات متمرکز شده‌اند.

اصغرپور (2018) در پژوهشی با عنوان "تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی (مطالعه موردی: محله دزاشیب منطقه یک شهرداری تهران" به تحلیل فضایی فقر شهری در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی در محله دزاشیب برمبنای میزان دسترسی ساکنان محله به خدمات شهری با روش کمی انجام پرداخته‌اند. از هشت شاخص شامل، دسترسی به خدمات درمانی، آموزشی، حمل و نقل، انتظامی، پارک، تأسیسات و تجهیزات، مذهبی و تجاری استفاده شده است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و روش آن، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. از روش AHP (تحلیل سلسله مراتبی) جهت تحلیل فضایی فقر شهری استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، تمرکز فقر در بخش‌های مرکزی و شرقی محله بیشتر بوده و عدم یکنواختی در توزیع خدمات عمومی شهری را در این بخش محله نمایش می‌دهد. بنابراین یافته‌های این مطالعه، بر شناخت نواحی فقیر محله و اهمیت ترسیم نقشه‌های فقر و از طرف دیگر چگونگی دسترسی به خدمات شهری در سطح محله تأکید دارد.

نیک‌پور (2019) در پژوهشی با عنوان "تحلیل فضایی فقر شهری با روش تحلیل عاملی؛ نمونه مطالعه: قائمشهر" به تحلیل پراکنش فضایی شاخص‌ها و نماگرهای فقر شهری در قائمشهر پرداخته‌اند. روش این تحقیق بر اساس هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی - تحلیلی است. برای بی‌مقیاس‌سازی شاخص‌ها از روش فازی و برای سنجش وضعیت فقر از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. محاسبه شاخص‌های فقر با کمک نرم‌افزار Excel و تحلیل عاملی با کمک نرم‌افزار Spss صورت گرفته است. برای انجام تحلیل فضایی، روش‌های لکه‌های داغ و خودهمبستگی فضایی موران در محیط نرم‌افزار Gis به کار رفته است. نتایج نشان می‌دهد فقر در قائمشهر الگوی توزیع خوشه‌ای و خودهمبستگی فضایی دارد. بیشترین لکه‌های داغ در نواحی بیرونی و حاشیه‌ای شهر و بیشترین لکه‌های سرد در نواحی مرکزی، شرقی و همچنین قسمت‌هایی از جنوب غربی شهر دیده می‌شود. براساس یافته‌ها ۴۶/۷ درصد مساحت و ۳۵/۱ درصد جمعیت قائمشهر در پهنه فقیر و بسیار فقیر قرار دارند. براساس نتایج، قسمت‌های مرکزی شهر را بلوک‌های بسیار مرفه و مرفه دربرمی‌گیرد و قسمت‌های بیرونی و حاشیه‌ای با بلوک‌های فقیر و بسیار فقیر احاطه شده است که این امر شکاف جغرافیایی چشمگیری را در سطح قائمشهر نشان می‌دهد.

پورتر کارونی (2020) در مقاله‌ای با موضوع "فقر شهری در ایران؛ فراتحلیل و یک مرور نظام‌مند" روش فراتحلیل و مرور نظام مند به بررسی آثار فقر شهری محققان ایرانی پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که بیشترین تحقیقات در حوزه فقر شهری مربوط به رشته اقتصاد است. از منظر روش‌شناسی، پارادایم کمی پارادایم غالب است و فقر شهری در ایران بیشتر از، درجه آمار و اعداد، نقشه و جدول بررسی شده است و چندان جایی برای صداها، روایت‌ها، تجارب زیسته و بازنمایی فرایند فقر توسط فقرای شهری وجود ندارد. همچنین نتایج دیگر نشان داد استان‌هایی که نرخ فقر شهری بالایی دارند تحقیقات بسیار کمتری در این حوزه دارند. و نیز تحقیقات فقر شهری در ایران از چشم اندازه‌های بستری/ ساختاری به این موضوع نگریسته‌اند و چندان رویکردهای عاملیت/ مقاومت و کنش/ صدا در این تحقیقات جایی ندارند و یافته مهم دیگر، کمبود تحقیقات فقر پژوهی در میان کودکان، زنان، معلولین و گروه‌های قومی کاملاً مشهود است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی - توسعه‌ای هست؛ در واقع «این تحقیق از آنجایی که به نمایش ابعاد نظری بازتولید اجتماعی می‌پردازد، کاربردی بوده و از آنجاکه روش خاصی برای ارزیابی عوامل فقر در کلان‌شهر تهران به کار برده شده است که کمتر مورد استفاده واقع شده، توسعه‌ای تلقی می‌شود». از نظر روش، این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی است. روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی، کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی بوده است. نرم‌افزارهای مورد استفاده در این تحقیق به تناسب کاربرد عبارت‌اند از: نرم‌افزارهای Arc GIS ۱۰.۴ در فازهای مربوط به ورود، ذخیره و مدیریت، پردازش، تحلیل داده‌ها، همچنین تحلیل اولویت مکانی پهنه‌ها از تاپسیس و همچنین نرم‌افزار Super Decision به منظور وزن‌دهی لایه‌ها و مدل fuzzy topsis جهت تصمیم‌گیری چند شاخصه استفاده می‌شود

ANP از چهار مرحله اصلی تشکیل شده است:

مرحله اول، ساختن مدل. سازماندهی مسئله؛ مسئله باید به صورت شفافی بیان و به صورت یک سیستم منطقی یک شبکه تجزیه شود. مرحله دوم، ماتریس‌های مقایسه زوجی و بردارهای اولویت؛ مشابه مقایساتی که در AHP صورت می‌گیرد. عناصر زوج‌های تصمیم‌گیری در هر دسته با توجه به اهمیت آنها در جهت معیارهای کنترل آنها با هم مقایسه می‌شوند. گروه‌ها خودشان نیز به صورت زوجی با توجه به تأثیرگذاری آنها در هدف با هم مقایسه می‌شوند. گام چهارم: محاسبه بردار وزن نهایی. اگر ابر ماتریس به دست آمده در گام سوم کل شبکه را پوشش دهد وزن گزینه‌ها و عناصر خوشه‌های مختلف را می‌توان در ستون‌های مربوطه در ابر ماتریس حدی یافت و اگر ابر ماتریس کل شبکه را پوشش نداده و فقط ارتباطات داخلی بین خوشه‌ها را شامل شود، مشابه این محاسبات می‌بایست ادامه یابد تا بردار اولویت نهایی گزینه‌ها استخراج گردد. مرحله سوم: تشکیل ابر ماتریس (ماتریس تصمیم). برای به دست آوردن اولویت‌بندی کلی در یک سیستم با تأثیرات وابسته، بردارهای اولویت محلی وارد ستون‌های مناسب یک ماتریس می‌گردند. در حقیقت یک ماتریس تصمیم یک ماتریس تقسیم شده به اجزای کوچک‌تر است.

جدول شماره ۳: امتیازها برای مقایسه دو به دو در مدل ANP

اهمیت کم بیشتر	اهمیت کمی	اهمیت	اهمیت خیلی بیشتر	اهمیت کاملاً بیشتری
۱	۳	۵	۷	۹

جدول شماره ۴: ابعاد شاخص‌های سنجش فقر شهری بر باز تولید امنیت اجتماعی مناطق شهر تهران

ابعاد	گروه‌ها
کالبدی - محیطی	سرانه مسکونی
	سرانه پارک و فضای سبز
	درصد بافت فرسوده به کل بافت
	سرانه تجاری
	تأسیسات و زیرساخت‌های شهری
درآمد سرانه ماهانه	

هزینه سرانه ماهانه	
درصد بیکاری	
فرصت‌های شغلی	
بودجه عمران و شهرداری	
هزینه عمران	
سرانه فضای آموزشی	اجتماعی - فرهنگی
سرانه فضای فرهنگی	
تراکم جمعیت	
درصد باسوادی	
نسبت پوشش بیمه	امنیت و رفاه
میزان بزه و جرم به کل شهر	
درصد فضاهای ناامن	
میانگین سن بزهکاری	
تحت پوشش کمیته امداد (ره)	
زنان سرپرست خانواده	

مأخذ: نگارنده)

یافته‌ها

در بررسی فقر اقتصادی که بیشترین امتیاز را در مقایسات زوجی معیارها نیز به دست آورده بود، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر اقتصادی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف‌ترین) ۱۷ و ۱۹ می‌باشد.

در بررسی فقر کالبدی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر کالبدی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف‌ترین) ۱۹ و ۲۰ می‌باشد.

در بررسی فقر اجتماعی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر اجتماعی نیز به ترتیب مناطق ۱۸ (ضعیف‌ترین) ۱۹ و ۱۷ می‌باشد.

در بررسی فقر فرهنگی، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر فرهنگی نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف‌ترین) ۱۷ و ۲۰ می‌باشد.

در بررسی فقر بهداشت و سلامت، منطقه ۱ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۲ و منطقه ۳ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر بهداشت و سلامت نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف‌ترین) ۱۸ و ۱۷ می‌باشد.

در بررسی فقر در پدافند غیرعامل، منطقه ۲۲ شهرداری شهر تهران بالاترین رتبه و پس از آن منطقه ۱ و منطقه ۲ قرار می‌گیرند. مناطق ضعیف از نظر فقر در پدافند غیرعامل نیز به ترتیب مناطق ۱۹ (ضعیف‌ترین) ۱۸ و ۱۷ می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از جنبه‌های مهم عدالت، عدالت توزیعی و یکی از محورهای اصلی عدالت توزیعی، چگونگی توزیع درآمد و میزان فقر در جامعه است. اما یکی از آسیب‌های اساسی‌ای که گریبان‌گیر فرایند سیاست‌گذاری عمومی در کشورهای توسعه‌نیافته است، ابهام در مبانی نظری سیاست‌گذاری عمومی در حوزه‌های مختلف است. در مبانی نظری سیاست‌گذاری کاهش فقر و نابرابری، یکی از مسائل مهم در کاهش اثرات فقر شهری است.

برای از بین بردن مسئله فقر شهری ابتدا باید به شناسایی عوامل فقر شهری پرداخت تا برای کاهش آن اقدامات لازم انجام پذیرد. به‌طور کلی تحلیل فضایی فقر شهری می‌تواند به شناسایی مناطقی که از شرایط نامناسب برخوردار هستند کمک کند و با مکان‌یابی این مناطق و اتخاذ تصمیمات و سیاست‌های آگاهانه نابرابری را در فضاهای شهری کاهش دهد. یکی از مهم‌ترین معضلات بشر است و بسیاری از دولت‌های ملی و نهادهای بین‌المللی را به چالش فراخوانده است. ریشه‌کنی فقر و گرسنگی، دستیابی همگانی به آموزش ابتدایی، کاهش مرگ‌ومیر کودکان، بهبود مادران در چارچوب بهداشت باروری، مبارزه با ایدز و دستیابی به محیط‌زیست پایدار بوده است که کاهش فقر را در رأس دستور توسعه خود قرار داده است. شهرنشینی پیامدهایی چون: نابرابری‌های اجتماعی، فقر، افزایش فساد و جرم و جنایت، بحران‌های زیست‌محیطی، نابرابری و اختلاف طبقاتی و... را به دنبال دارد. یکی از این نابرابری‌های اجتماعی پدیده فقر شهری می‌باشد. کلان شهر تهران به‌عنوان پایتخت ایران وجود نابرابری و عدم تعادل فضایی در ساکنان مناطق مختلف یک شهر به‌هیچ‌وجه پدیده‌ای جدید در هیچ یک از شهرهای جهان نیست. چرا که شهرها به‌عنوان جایگاه فقر و توانگری، از طریق عرضه فرصت‌های خارق‌العاده و نابرابری‌های گوناگون اقتصادی - اجتماعی، ماهیتاً با پدیده نابرابری پیوند یافته‌اند. این وضعیت در کشورهای در حال توسعه به دلیل فاحش بودن تفاوت‌های اجتماعی - اقتصادی، نابرابری و عدم تعادل در خدمات شهری و ساختار فضایی شهرها تشدید شده است. الگوی توزیع و دسترسی نامناسب خدمات عمومی از جمله عواملی است که موجب محروم ماندن برخی شهروندان از امکانات و زیرساخت‌های شهری و پیامدهای منفی آن‌ها می‌باشد. این الگوی توزیع نامناسب، جاگزینی‌های اکولوژیک و شکاف روزافزون و دوقطبی شدن مناطق و گروه‌های اجتماعی را به همراه داشته است. نتیجه کلی و نهایی حاصل از برآیند اطلاعات و آمار حاصله از نتایج تحقیق و تحلیل نهایی جداول فوق به‌سوی جدول نهایی رهنمون شد به‌طوری‌که جایگاه تمام مناطق شهر تهران از نظر فقر شهری به دست آمد در این جدول که نتیجه نهایی تمامی معیارها در مناطق شهری است نشان داده که منطقه ۱ شهر تهران بهترین حالت را از لحاظ فقر شهری داشته و پس از آن منطقه ۲ و سپس منطقه ۲۲ شهر تهران قرار می‌گیرند. ضعیف‌ترین مناطق شهر تهران نیز به ترتیب منطقه ۱۸ (ضعیف‌ترین) منطقه ۱۹ و منطقه ۱۷ می‌باشد.

منابع

- 1- Ali Alavi, Elaha Shakri Mansour, Alireza Grossi (2017). Measuring the spatial distribution of urban poverty using decision-making models in GIS (case study: 21 districts of Babol city). *Journal of Geographical Sciences*, No. 82.
- 2- Kalantari, Mohsen; Heydarian, Massoud; Mahmoudi, Atefe (2018). Securing the physical space of cities against crime using crime prevention strategies or environmental design, *Police Knowledge Quarterly*, No. 3.
- 3- Lee,zhoa. (2021). Marginality As A Root Cause Of Poverty: Identifying Marginality Hotspots In Ethiopia. *World Development*, 78, 420-435

- 4- Marco,corus. (2020). Revealing Invisible Rules In Slums: The Nexus Between Perceived Tenure Security And Housing Investment, 53.
- 5- Nikpour, Amer. Lotfi, Sadiqeh. Hasanalizadeh, Milad (2018). Spatial analysis of urban poverty with factor analysis method; Study sample: Qahemshahr. Scientific and Research Quarterly of Spatial Planning. Volume 9, Number1
- 6- Police station, Mohsen; Heydarian, Massoud; Mahmoudi, Atefeh (2015). Securing the physical space of cities against crime using crime prevention strategies or environmental design, Police Knowledge Quarterly, No. 3.
- 7- Raghofar, Structure (2016), Hossein Qadrat and Poverty in Iran, Scientific Research Quarterly of Social Welfare, 4th year, 369-434, pp. 5
- 8- Sharapour, Mahmoud, Porterkaroni, Mohammad. (2019). Urban poverty in Iran, a meta-analysis and a systematic review, Scientific and Research Quarterly of Urban Structure and Function Studies, 2019. Volume 7, Number 22
- 9- Sediq Aroui, Gholamreza, (1996), structural influence on the phenomenon of social security or insecurity, a collection of articles presented at the Development and Public Security Conference, Tehran, Ministry of Interior Publications, Volume 1
- 10- Saeedi, Abbas (2014) Encyclopaedia of urban and rural management, Tehran: Cultural Institute, informing and investigating the cultural and social effects of women's insecurity in urban spaces, winter 2013, ninth year - press of municipalities and rural districts of the country.
- 11- Asgharpour, Kasri. Khanlou, Nasim. Ziyari, Keramatullah, Shali Amini, Vahid (2017). Spatial analysis of urban poverty in order to achieve social justice (case study: Dezashib neighborhood, district one of Tehran Municipality). Ethical Research Journal, ninth year, number 1 (33 consecutive, fall 2017).
- 12- Talebi, Hamid (2008), The optimal model of reducing rural poverty with an emphasis on geographic basis of a case study: Khaljestan section of Qom city, Thesis, Faculty of Science, Master's degree, Department of Geography, Humanities, University of Tehran.
- 13- Delavar, Ali, Jahantab, Mohammad (2018). The effect of social capital on the feeling of security, Quarterly Journal of Social Security Studies.
- 14- Eskandari Thani, Mohammad, (2014), The poor in the metropolis of Tehran, the situation, challenges and approaches to deal with it with an

- emphasis on the development of local communities, doctoral dissertation in geography and urban planning, Shahid Beheshti University, Tehran
- 15- Eskandari Thani, Mohammad, (2014), The poor in the metropolis of Tehran, the situation, challenges and approaches to deal with it with an emphasis on the development of local communities, PhD dissertation in geography and urban planning, Shahid Beheshti University, Tehran.
 - 16- EtteneAlisonRoseaBruceCampbellf(2018) Climate risk management and rural poverty reduction. Journal: Agricultural Systems, Available online 1 February 2018
 - 17- Giddens, Anthony (2008) Modernity and Individuality, translated by Nasser Moafaqian, Tehran: Ney Publishing.
 - 18- Hosseini, Farzaneh, (2015), examination and presentation of physical-functional indicators effective for improving the security of public urban spaces, case example: Student Park, master's thesis in urban planning, Tehran: Tarbiat Modares University.
 - 19- Johan Rewilak(2017), The role of financial development in poverty reduction, Aston Business School, Aston University, Birmingham B4 7ET, United Kingdom Received 8 June 2017; received in revised form 27 October 2017; accepted 28 October 2017 Available online 17 November 2017